

Nikolai Tkach, Maryna Kovalska (2019) Lyuds'kyy potentsial ta lyuds'kiy kapital yak osnovnyy faktor rozvytku ekonomichnoho potentsialu krayiny [Human potential and human capital as the main factor of the country's economic potential development]. *Social development & Security*. 9 (2), 14–22. DOI: <http://doi.org/10.33445/sds.2019.9.2.2>

Людський потенціал та людській капітал як основний фактор розвитку економічного потенціалу країни

Микола Ткач *, Марина Ковальська **

* *Національний університет оборони України імені Івана Черняхівського, пр.-т Повітрофлотський, 28, м. Київ, 03049, Україна, e-mail: nuck1985@ukr.net*
к.т.н.

Старший викладач кафедри економіки та фінансового забезпечення

** *Національний університет оборони України імені Івана Черняхівського, пр.-т Повітрофлотський, 28, м. Київ, 03049, Україна, e-mail: hitrou@ukr.net*
здобувач

Article history:

Received: January, 2019

1st Revision: February, 2019

Accepted: April, 2019

DOI: 10.33445/sds.2019.9.2.2

Анотація: Одним із основних факторів впливу на економічне зростання країни є людський потенціал. Слабка соціальна політика держави, а саме не досконалість системи охорони здоров'я, освіти, соціального захисту населення, зайнятості, правоохоронної системи призводить до негативних наслідків по втраті людського потенціалу країни. Така динаміка в свою чергу характеризується як безповоротними втратами людського потенціалу в результаті захворювань, так і еміграцією працеспроможних громадян за кордон, втратою «розумового (інтелектуального) потенціалу», відмовою молоді народжувати дітей у зв'язку з низьким рівнем життя, та не впевненістю у майбутньому.

Втрата людського потенціалу Україною в свою чергу може призвести до уповільнення економічного розвитку в середині країни, до втрати традиційно високого рівня людського потенціалу України та, через ослаблення загального потенціалу країни, до ризику виникнення територіальних претензій країн сусідів.

Ключові слова: людський потенціал, людський капітал, соціально-економічний розвиток.

Бібл.: 9, табл. 0, рис. 1.

1. Постановка проблеми

Системність недооцінки, людського ресурсу в соціально-економічній сфері свідчить про наявність специфічних факторів, що її породжують. Враховуючи вищезазначене та багатогранність даного питання в межах цієї статті сконцентровано увагу на ролі людського потенціалу (ЛП) та людського капіталу (ЛК) в забезпеченні економічного зростання та загального потенціалу країни.

2. Аналіз останніх досліджень та публікацій

Усвідомлення потреби в необхідності аналізу та дослідженні такої важливої проблематики відображені в роботах таких сучасних закордонних та українських науковців як А. В. Замараєв, О. А. Грішнова, Л. Б. Мартинова, Т. Д. Ромашенко, А. А. Соколовський, Г. В. Назарова та багато інших. Авторами зроблено значний вклад в становлення теоретичних та прикладних засад щодо дослідження проблематики розвитку людського потенціалу, але з плином часу та постійною зміною, як світових, так і внутрішніх тенденцій соціально-економічного розвитку суспільства, існує постійна потреба в наукових дослідженнях за даним напрямком.

3. Постановка завдання

Мета статті полягає в дослідженні поняття ЛП та ЛК, оцінці економічних та соціальних умов для формування потенціалу людини з подальшою реалізацією його в трудовій або суспільній практиці або капіталізації власного потенціалу, як рушійного фактору економічного зростання країни.

4. Виклад основного матеріалу

На протязі ХХ та початку ХХІ сторіччя вченими усього світу виділялись такі наукові поняття як людський потенціал та людський капітал, але змішувати ці поняття не варто. Так як ЛК є важливою але не єдиною складовою ЛП в сучасній системі ринкових відношень.

Інвестиції в розвиток професійних якостей людини, хоч і пов'язані з кінцевою метою отримання доходів, але не завжди є запорукою того, що витрати на освіту чи поліпшення стану здоров'я слугуватимуть запорукою зростання людського капіталу. Оскільки між цими двома поняттями існує певна очікувана кореляція, але вона не є сто відсотковою.

Дослідник Замараєв А. В. пропонує таке визначення «людський потенціал це універсальна соціологічна категорія, яка може застосовуватися для порівняльного аналізу, визначення рівня суспільних трансформацій (характеристика соціальної могутності країни з рахуванням чисельності її населення), оцінки динаміки розвитку соціальних систем (окремих товариств, спільнот, регіонального та муніципального соціуму, соціальних організацій та організаційних соціальних груп)» [1]. Тобто, Замараєв розглядає прояв та розвиток ЛП в умовах приналежності людини до певної соціальної групи (населення).

У дослідженні авторів [2] наголошується, що розгляд ЛП лише в вартісних та кількісних показниках є не коректним, тому що безперечно точних методів оцінювання можливостей ЛП на даний час не розроблено, ЛП володіє специфічними особливостями, а саме:

системними властивостями і не може зводитися до простої суми переліку якості людей;

для формування і реалізації ЛП визначальне значення мають «зовнішні» по відношенню до нього умови і чинники, характер середовища його існування;

для людського потенціалу характерна наявність прихованих властивостей, які при зміні певних умов можуть проявитися;

властивості ЛП обумовлюють можливості людського розвитку як на найближчу перспективу, так і в більш віддаленому майбутньому.

Отже ЛП – це складна соціально-економічна категорія що межує на перехресті різноманітних наук: економіки, соціології, психології, політології, філософії, медицини та інших. Одним з базових показників для системної оцінки ЛП є ментальність населення, рівень освіти, стан здоров'я, а також ступінь економічних свобод та конкуренції, безпека громадян та бізнесу, верховенство права та свободи.

На думку авторів можна сформулювати базову або основну систему чинників, які впливають на ЛП формуючи або знищуючи його і до них можна віднести наступні:

індивідуалізм – володіння специфічними та різноманітними властивостями, що не можуть бути оцінені лише за сумою загальних наявних якостей всіх груп населення, а також володіння «позитивними» та «негативними» потенціалами, що визначають результат від діяльності людини;

зовнішній вплив – соціально-політичні, соціально-економічні, історичні, територіальні, природо-екологічні умови проживання, характер певного середовища яке надає або не виключає можливості отримання, володіння та використання інформації та інших ресурсів – є тими факторами що впливають на формування особистості та відіграють значущу роль у формуванні, подальшому використанні та розвитку ЛП;

резервність – прихований (латентний) або рідко застосовуваний ЛП, який може проявитись при зміні певних умов, а також здатність до саморозвитку;

ментальна особливість – культура та традиції, законслухняність, умови життя, відношення до праці, ступінь впливу релігії, економічна свобода, рівень освіти та здоров'я і та інші;

актуальність – використання потенціалу в певний проміжок часу, за певних умов та потреби.

Запорукою відтворення, якісного використання та зростання будь якого потенціалу є постійне та безперервне накопичення нових знань. Застосування знань та вмінь на практиці є основним механізмом власного збагачення та загального економічного результату. За рахунок великої конкуренції важливим аспектом розвитку ЛП сьогодні є можливість отримання так званого «другого шансу» – програм розвитку професійних навичок, підняття кваліфікації на протязі всього життя, надання рівних можливостей для професійного розвитку, доступність систем та методів отримання професійної перепідготовки людських ресурсів.

Слід підкреслити, що до найважливіших сукупностей формування, розвитку і постійного відтворення ЛП відносяться [3]:

продуктивність, як результат ефективної діяльності спрямованої на підвищення доходу і економічного зростання;

рівність, що розуміється, як рівність можливостей в реалізації здібностей і користування благами;

стійкість, що дозволяє забезпечити доступ до можливостей цивілізації не тільки нинішнім, а й майбутнім поколінням;

розширення можливостей припускає, що розвиток здійснюється не тільки в інтересах людей, а й їхніх зусиллях.

Слід зазначити, що формування індивідуального потенціалу людини на пряму буде залежати від джерела надходження інформації, норм та інституцій соціальної групи населення в якій він формується, а також від доступу до ресурсів та повноти їх освоєння.

Одними із основних чинників, які впливають на стан розвитку ЛП країни є фінансове благополуччя окремої людини, загальний соціально-економічний рівень, а також стан внутрішньої та зовнішньої політики держави. До цієї сфери можна віднести наступні показники:

стан бідності чи багатства населення;

стан безробіття;

міграційні процеси;

рівень освіченості населення;

рівень медичного забезпечення;

рівень народжуваності та смертності в країні;

середній вік життя населення в країні;

існування внутрішніх або зовнішніх збройних конфліктів;

рівень патріотичного виховання та соціальної відповідальності громадян.

Загальноприйнятим показником соціально-економічного розвитку країни є макроекономічний показник – ВВП (валовий внутрішній продукт) на душу населення країни. За останніми даними опублікованими International Monetary Fund [4] Україна знаходиться в другій сотні країн за цим показником з 188 країн світу. Такий результат є не втішним та говорить про існування небезпеки втрати країною свого ЛП. Порівнявши ВВП на душу населення України з деякими розвинутими та сусідніми країнами (рис.), можна зробити висновок, що Україна програє не тільки передовим країнам світу, а навіть деяким бувшим республікам СРСР.

На даний момент спостерігається активний розвиток інформаційних технологій, що також надає можливість налагодити та мобілізувати між соціальною взаємодією та особисті контакти, а це є додатковим фактором у формуванні ЛП.

Поняття ЛП, як більш адаптовану до сучасного інформаційного суспільства надає Мартинова Л. Б.: «людський потенціал – це сукупні можливості населення до економічної діяльності, підтримки необхідного рівня здоров'я, постійного розвитку навиків і здібностей, засвоєння і продукування нових знань і технологій, стійких ціннісних орієнтацій, соціальної взаємодії і взаєморозуміння» [5, с. 26].

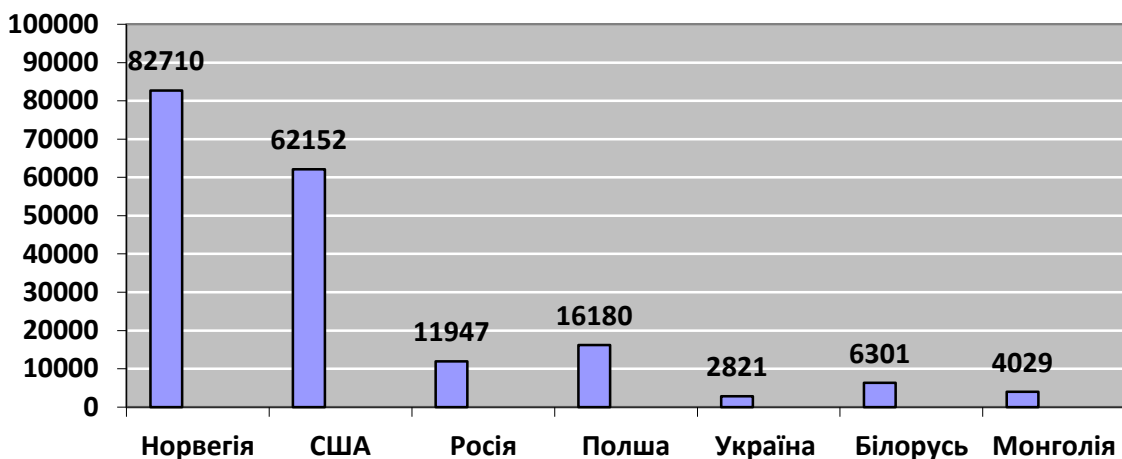

Рис. Порівняння ВВП на душу населення України та деяких країн світу станом на 2018 рік

Як правило, під словосполученням «людський потенціал» розуміється загальне поняття, що включає в себе знання та вміння, а «людський капітал» це вже похідна від застосування потенціалу що забезпечує власний дохід та формування загального економічного активу.

В сучасній економіці ЛК розглядається з позиції здатності, при інвестуванні, отримання доходу або певного економічного ефекту, а вже об'єктом такого інвестування є людський потенціал.

Безперечним внеском українських вчених у розвиток теорії ЛК є адаптація його до умов перехідної економіки, удосконалення підходів щодо класифікації складових та видів ЛК, розробка заходів щодо підвищення ефективності управління ним на всіх рівнях, визначення впливу на економічне зростання [6].

На думку науковця О. А. Грішнєвої «людський капітал – це економічна категорія, яка характеризує сукупність сформованих і розвинених за допомогою інвестицій продуктивних здібностей, особистих рис і мотивацій індивідів, які знаходяться в їх власності, використовуються в економічній діяльності, сприяють зростанню продуктивності праці і внаслідок цього впливають на збільшення доходу (заробітків) свого власника і національного доходу» [7, с.186].

Людський капітал є ключовою рушійною силою економічного розвитку держави. При наявності державних програм направлених на нову якість соціального стану населення, підвищення рівня підприємницького хисту, залучення інвестицій в розвиток програм по збереженню та приросту населення, недопущенню відтоку професійних кадрів та працездатного населення, ці всі заходи посилюють економічний розвиток країни та її обороноспроможність.

Одним із основних факторів формування та розвитку сучасних конкурентоспроможних можливостей країни є креативний інноваційний людський капітал, який в свою чергу може бути і основою для розвитку національної економіки.

Наразі існує необхідність формування нової соціальної національної

політики з метою впровадження соціально-економічних проєктів за наступними напрямками:

- підвищення продуктивності праці;
- підвищення рівня життя;
- розвитку системи охорони здоров'я;
- удосконалення якості та системи освіти;
- культурного виховання населення та організації сфери дозвілля;
- перегляд податкового навантаження для підприємців та розробників ІТ індустрії, працівників науки, інтелектуальної праці та інші.

Створення можливостей для розвитку інтелектуальної праці, за прикладом стартап проєктів Стенфордського університету, випускники якого створюючи інтелектуальний продукт без залучення великої кількості інших ресурсів породжують високоінтелектуальні ІТ продукти, що наразі оцінюються в сотні мільярдів доларів США (Facebook, Google, Instagram та інші). Реалізації державою програм в цих напрямках є гарантом виведення економіки країни до «клубу» високорозвинених та конкурентоспроможних країн світу.

Немало важливу роль в розвитку ЛП відіграє також і ЗМІ, від того яку атмосферу вони зададуть, який шлях запропонують обрати населенню для формування, збільшення та використання власного потенціалу.

Яскравим підтвердженням успішного формування ЛП та ЛК є досвід країн, що не мають суттєвих природних багатств, а також країн із зруйнованою в ході другої світової війни економікою (Тайвань, Корея, Японія, Німеччина). Стратегія розвитку їх будувалася у розрахунку на людський фактор – найважливішу складову науково-технічного прогресу і невичерпний ресурс економічного зростання. Саме така стратегія забезпечила високу динаміку економічного розвитку і вражаючі його соціальні результати [8].

В статті Ткача М. Я. та Гераськіної О. приведено приклад, щодо Японії, територія якої в два рази менша за територію України, та має населення 126,4 млн. чоловік. Цей показник надає можливість Японії вийти в світові лідери по економічному розвитку, при цьому, майже не маючи природних ресурсів. Японці підраховали, що критично малою чисельністю для них є 100 млн. чоловік, це є критична межа нижче якої вже можливі негативні зміни в економіці країни та виникнення територіальних претензій від держав сусідів. Саме досвід таких країн, як Японія, показує, що ЛП та ЛК є найціннішим ресурсом, який може компенсувати бідність країни на природні ресурси та забезпечувати сталий розвиток та національну безпеку країни.

Недооцінка впливу людського ресурсу на формування загального потенціалу країни може призвести до послаблення існуючих позицій країни на міжнародній арені, втрати конкурентоспроможності, зменшення економічного, трудового, інноваційного, інтелектуального та оборонного потенціалів.

5. Висновки і перспективи подальших досліджень

Провівши частковий аналіз існуючих досліджень щодо розвитку ЛП та ЛК та їх сучасного стану в деяких країнах світу можна зробити висновок, що це

питання є вкрай важливим на сьогоднішній день, особливо для України. Адже існування озброєних конфліктів, втрати людей у зв'язку з масовою еміграцією та хворобами, перебування в глибокій затяжній демографічній кризі є вкрай небезпечним для існування України, як суверенної національної держави.

Проблема розвитку та використання ЛР та ЛК є не новою і для кожної країни вона є індивідуальною. Для України позитивне вирішення цих питань є життєвою необхідністю і, що саме головне потрібно зрозуміти, що час працює проти країни – необхідно діяти вже сьогодні. Потрібно провести ґрунтовні дослідження розвитку людського потенціалу та капіталу з метою виявлення корінних проблем, їх розуміння та закономірностей. Тільки таким чином можна виробити чітку стратегію для розвитку та ефективного використання ЛР та ЛК, що в свою чергу дозволить успішно відстоювати національні інтереси та досягти сталого економічного розвитку країни.

Author details (in Russian)

Человеческий потенциал и человеческий капитал как основной фактор развития экономического потенциала страны

Николай Ткач *, Марина Ковальская **

** Национальный университет обороны Украины имени Ивана Черняховского,
пр-т Воздухофлотский, 28, г. Киев, 03049, Украина,
e-mail: nuck1985@ukr.net
к.т.н.*

Старший преподаватель кафедры экономики и финансового обеспечения

*** Национальный университет обороны Украины имени Ивана Черняховского,
пр-т Воздухофлотский, 28, г. Киев, 03049, Украина,
e-mail: hitrou@ukr.net
Соискатель*

Аннотация: Одним из основных факторов влияния на экономический рост страны является человеческий потенциал. Слабая социальная политика государства, а именно не совершенство системы здравоохранения, образования, социальной защиты населения, занятости, правоохранительной системы приводит к негативным последствиям по потере человеческого потенциала страны. Такая динамика в свою очередь характеризуется как необратимыми потерями человеческого потенциала в результате болезней, так и эмиграцией работоспособного граждан за границу, потерей «умственного (интеллектуального) потенциала», отказом молодежи рожать детей в связи с низким уровнем жизни, а не уверенностью в будущем.

Потеря человеческого потенциала Украины в свою очередь может привести к замедлению экономического развития внутри страны, к потере традиционно высокого уровня человеческого потенциала Украины и за ослабления общего потенциала страны, риску возникновения территориальных претензий стран соседей.

Ключевые слова: человеческий потенциал, человеческий капитал, социально - экономическое развитие.

Библ.: 9, табл. 0, рис. 1.

Author details (in English)

Human potential and human capital as the main factor of the country's economic potential development

Nikolai Tkach *, Maryna Kovalska **

* *The National Defense University of Ukraine named after Ivan Cherniakhovskyi, 28, Vozduhoflotsky av., Kyiv, 03049, Ukraine, e-mail: nyck1985@ukr.net*
Candidate of Technics Sciences (PhD), Senior Lecturer of the Department of Economics and Finance

** *The National Defense University of Ukraine named after Ivan Cherniakhovskyi, 28, Vozduhoflotsky av., Kyiv, 03049, Ukraine, e-mail: hitrou@ukr.net*
post graduate

Abstract: One of the main factors influencing the country's economic growth is human potential. The weak social policy of the state, namely, the perfection of the health care system, education, social protection of the population, employment, and the law-enforcement system, leads to negative consequences for the loss of the human potential of the country. In turn, this dynamics is characterized by irreversible losses of human potential as a result of illnesses and the emigration of able-bodied citizens abroad, the loss of "intellectual (intellectual) potential", the refusal of young people to give birth to children due to their low standard of living, and lack of confidence in the future.

Losing Ukraine's human potential may in turn slow down economic development in the middle of the country, to the loss of the traditionally high level of human potential of Ukraine and, by weakening the country's overall potential, to the risk of territorial claims of neighboring countries.

Keywords: human potential, human capital, social and economic development.

References: 9, tables 0, figures 1.

Використана література

1. Замараєв А. В. Сутність поняття «людський потенціал» в контексті суспільного розвитку. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2015. №9. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Duur_2015_9_19
2. Ромащенко Т. Д., Кислова А. Е. Экономический рост: сущность, типы, гуманизация. Воронеж, Изд-во АОНО «Институт менеджмента, маркетинга и финансов», 2013. 140 с.
3. Соколовский А. А. Гуманизация экономического роста и рынок труда как ее фактор : дис. к.э.н, Красноярск, 2008, 180 с.
4. World Economic Outlook Database-April 2018, International Monetary Fund.
5. Мартинова Л. Б. Підвищення конкурентоспроможності людського потенціалу у забезпеченні соціально-економічних ефектів входження України до ЄС. Дис. д.е.н., Хмельницький 2017.
6. Назарова Г. В., Гавкалова Н. Л., Маркова Н. С. Формування та розвиток людського капіталу корпоративних підприємств. Харків: Вид. ХНЕУ, 2006. 240 с.
7. Грішнова О. А. Людський капітал: формування в системі освіти і професійної підготовки. Київ, Т-во «Знання», 2001. 254 с.
8. Грішнова О. А. Людський розвиток. URL: http://galsite.at.ua/load/3kurs/grishnova_o_a_ljudskij_rozvitok_navch_posib/54-1-0-793
9. Ткач М., Гераськіна О. Людський ресурс, як основа економічної безпеки держави. *Social development & Security*. 2017. №1(1). С. 46–57.

References

1. Zamaraev A.V. (2015) The essence of the concept of «human potential» in the context of social development. *Public administration: improvement and development*. №9. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Duur_2015_9_19 [in Ukrainian]
2. Romashchenko T. D., Kislova A. E. (2013) Economic growth: essence, types, humanization. Voronezh, Publishing House of AONO «Institute of Management, Marketing and Finance». 140 p. [in Russian]
3. Sokolovsky A.A. (2008) Humanization of economic growth and the labor market as its factor: diss. Candidate of Economic Sciences, Krasnoyarsk, 180 p. [in Russian]
4. World Economic Outlook Database-April 2018, International Monetary Fund.
5. Martynova L. B. (2017) Improving the Competitiveness of Human Potential in Ensuring the Socio-Economic Impact of Ukraine's Accession to the EU. Dis Doctor of Economic Science, Khmelnytsky 2017. [in Ukrainian]
6. Nazarova G.V., Gavkalova N. L., Markova N. S. (2006) Formation and development of human capital of corporate enterprises. Kharkiv: View. KhNEU, 240 p.
7. Grishnov O. A. (2001) Human capital: formation in the system of education and vocational training. Kyiv, T. «Knowledge», 254 p.
8. Grishnov O. A. Human Development. URL: http://galsite.at.ua/load/3kurs/grishnova_o_a_ljudskij_rozvitok_navch_posib/54-1-0-793
9. Tkach M., Gerashkina O. (2017) Human resource as the basis of economic security of the state. *Social development & Security*. 2017. No. 1 (1). Pp. 46–57.

© 2019 by the authors; Social development & Security, Ukrainian. This is an open access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution (CCBY) license (<http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).